

Anostrar o estrangeritzar? Heus aquí el dilema del traductor (per més invisible que sigui)

per Rossend Arqués

En el fons Bonaventura Vallespinosa de la Biblioteca del Centre de Lectura de Reus hi ha una carta mecanografiada adreçada a l'editor i traductor barceloní Francesc Vallverdú a propòsit de la versió del reusenc de l'*Orlando furios*, d'Ariosto, a punt de ser editada dins la col·lecció les Millors Obres de la Literatura Universal.

En la missiva, Vallespinosa es defensava de les crítiques que, en una carta anterior que desconeixem, de ben segur li havia dirigit l'esmentat editor pel fet de no haver «anostrat» prou el vers i les rimes del poema, que barrejava, per exemple, versos decasíl·labs aguts (catalans) i plans, en comptes d'acceptar sense condicions la mètrica i la rima del poeta italià, feta exclusivament de versos plans o femenins. La defensa del metge-traductor refermava un cop més el criteri de fidelitat a l'original que havia inspirat tota la seva llarga (i massa desconeguda) obra de traducció, sobretot de dramaturgs clàssics (francesos: Racine i Molière) i contemporanis (francesos, italians, americans: Pirandello, Betti, Ionesco, etc.). Dues concepcions diferents de la traducció s'enfrontaven en aquesta *tenzo* poètica: la que mira a l'original (*source-oriented*) i la que ho fa al context d'arribada (*target-oriented*); o, dit d'una altra manera, la que busca la *domestication* o, al contrari, la *foreignization*. Són estratègies completament legítimes totes dues, però amb punts de vista, objectius i resultats, si no oposats, molt diferents. Una intenta introduir elements exteriors en la llengua i la literatura pròpies, perquè considera que això les fecunda i enriqueix; l'altre, en canvi, vol introduir aquest textos en el nou context com si fossin obres que haguessin nascut gairebé dintre d'aquest nou àmbit; obres que, d'aquesta manera, completen o fan entrar gèneres o tipologies textuals noves o poc conreades. Una mobilitza i dinamitza, l'altra estandarditza i completa. Unes consideracions de Norman Shapiro ens porten al centre mateix d'aquesta qüestió: d'una banda veia la traducció com un intent de produir un text tan transparent que no semblés traduït; però, de l'altra, la comparava a una finestra de vidre que reflecteix perfectament l'original, termes que difícilment poden trobar-se en una mateixa traducció.

Davant la tasca (ingrata i gairebé invisible, que avui encara no rep cap mena de consideració: només cal veure els preus que es paguen) de reescriptura que suposa tota traducció, el traductor ha de triar, doncs, entre dues estratègies: l'estrangeritzadora i l'anostradora, ja estudiades per Venuti (1998) i Eco (2003), entre altres. Ja Friedrich Schleiermacher en l'assaig *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens* (Sobre els diferents mètodes de traducció) considerava que només hi havia dues maneres de fer una traducció: deixar l'autor en pau i acostar-li el lector o bé deixar en pau el lector i acostar-li l'autor.

L'estrangeritzadora es planteja imitar fins on sigui possible l'original, tant des del punt de vista del contingut, com del de la forma, per utilitzar encara aquestes categories força envellides, però clares per a tothom. Estrangeritzar ha volgut dir sempre acostar-se tant com sigui possible al text original i traduir-lo literalment. Un dels casos més extrems, exemplars i alhora estudiats és el de les versions de l'*Antígona* i de l'*Edip rei* de Sòfocles que va fer Friedrich Hölderlin servint-se de dialectes alemanys arcaics i no normatius, que fracassaren perquè els lectors les consideraren estranyes, fosques i incomprensibles. Amb tot, les traduccions hölderlinianes són l'exemple «més violent i l'acte extrem i deliberat de penetració i apropiació hermenèutiques que coneixem», com escriu Steiner a *After Babel* (1992: 340). El debat sobre la manera de traduir els poemes homèrics que protagonitzaren Matthew Arnold i Francis Neuman tenia com a centre precisament la diatriba entre la necessitat de presentar Homer com un poeta arcaic i popular (Neuman) i la d'acostar-lo als ambients acadèmics britànics malgrat respectar-ne la mètrica en hexàmetres. Si Neuman buscava estrangeritzar i arcaïtzar la *Ilíada*, amb la mètrica de la balada per fer-lo més popular, Arnold en respectava en canvi la mètrica, per bé que considerava necessari traduir-lo a l'anglès modern.

L'estratègia assimiladora o anostradora, en canvi, pretén convertir l'obra objecte de traducció en un text més de la literatura del context d'arribada, dins el qual sigui difícil percebre'n l'estrangeria. Nietzsche deia que la traducció era una forma de conquesta. D'aquí que els poetes llatins van esborrar tota al·lusió al món grec del qual traduïen per incorporar totalment el text d'aquell món al romà. Aquesta estratègia pot arribar, per tant, a l'extrem de traslladar noms i referències locals al nou context. Eco (2003: 172) esmenta el cas de la traducció alemanya de la Bíblia feta per Luter, i Venuti (1998) alguns exemples d'ús polític o religiós de la traducció, entre els quals cal esmentar la traducció anglesa de la novel·la de Guareschi, *Mondo piccolo. Don Camillo* (1948) (*A little World of Don Camillo*, 1950), la ideologia demòcrata-cristiana de la qual es va fer servir com a propaganda antisoviètica en l'Amèrica dels anys cinquanta i seixanta.

En català, tal vegada l'exemple més interessant d'anostrament en aquests darrers temps és la versió de Pep Julià de la novel·la *Quer brutto pasticciaccio di via Merulana*, de Gadda, el títol de la qual ens dóna una perfecta idea de l'operació del traductor, que crea, tot s'ha de dir, unes tensions inexistents en l'original. La novel·la de Gadda recull moltíssims registres lingüístics, entre els quals dominen els dialectals; a més de l'italià estàndard trobem el molisà, el venecià, el romà, etc. El traductor català, que, ajudat pel dialectòleg Joan Veny, ha fet una feinada lingüística impressionant, trasllada tot aquest univers al món dialectal català (xava, gironí, valencià, osonenc, etc.), però sense variar l'escenari de la narració, la ciutat de Roma, amb la qual cosa apareix en la novel·la traduïda la contraposició llengua/espai que no correspon a cap factor de l'original. L'esforç del traductor té com a objecte anostrar, si més no en part, l'obra gaddiana, operació que, en aquest cas, també comporta un alt grau d'innovació lingüística, cultural i literària, perquè fa aparèixer per primera vegada a les lletres catalanes un conjunt de parlars dialectals i de registres orals que mai no hi havien trobat espai. Una forma tal vegada menys violenta, però encara més complicada, hauria estat crear diferents llengües més o menys artificials amb l'únic propòsit de reproduir la complexitat lingüística de l'original, en el qual els dialectes són una part importantíssima, per bé que no única, d'una amplíssima cartografia de la llengua italiana que en última instància té la funció essencial d'evidenciar el caos, l'embolic, el merder, el laberint epistemològic en què ens trobem immersos i contra el qual tot intent de racionalització està abocat al fracàs.

Si tècnicament tota traducció constitueix un «anostrament», hi ha, però, maneres diferents i fins i tot oposades d'incorporar un determinat text en el nou context que percacem objectius diferents i obtenen resultats diversos per bé que poden aportar a la llengua, la cultura i la literatura d'arribada novetats imprevistes. El debat entre Vallverdú, editor i traductor del *Decameró* de Boccaccio i de molts altres textos literaris, i Vallespinosa, traductor de més de seixanta textos teatrals, poètics i narratius, és un exemple prou clar de les diatribes literàries al si de la societat catalana de l'època.

Un debat seriós, malgrat el to jocós de les missives poètiques, que ensenya perfectament la importància i la centralitat de la traducció en la cultura i la societat catalanes com en totes les del món. Malgrat això, el traductor continua sent invisible, o gairebé. Les nostres societats haurien de fer l'impossible per treure'l de l'oblit i considerar-lo una peça fonamental en la transmissió dels sabers i en la construcció de la llengua i la cultura.

Bibliografia:

ECO, Umberto. *Dire quasi la stessa cosa*. Milà: Bompiani, 2003.

STEINER, George. *After Babel*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

VENUTI, Lawrence. «Strategies of Translation». Dins: Baker, M. (ed.). *Encyclopedia of translation studies*, Londres, Nova York: Routledge, 1998, p. 240-244.

VENUTI, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Londres, Nova York: Routledge, 1995.